

क्रोडपाद पुंस्त्री क्रोडे पादोऽस्य । कक्षमे हेमं क्रोडाङ्गि
प्रभृतयोऽप्यत्र ।

क्रोडादि पुं पाणिन्युक्ते उपसर्जनस्वाङ्गे ङीष्प्रतिषेध
निमित्ते शब्दगणे स च गणः “क्रोड नख खुर शाखा
उखा शिखा बाल शफ मूक” क्रोडादिराक्षतिगणः तेन
भग गल घोण इत्यादयोऽपि स्यात्ताः

क्रोडी स्त्री क्रोड+जातौ, गोरा+वा ङीष् । १वराहजाति-
स्त्रियां श्वाराहीकन्दे च राजनि० ।

क्रोडीकरण न० क्रोड+चि+क-भावे ल्युट् । आलिङ्गने हला०

क्रोडीमुख पुंस्त्री क्रोधाः श्रुत्यासुखमिव सुखमस्य । ग-
ण्डके (गाण्डार) राजनि० स्त्रियां जातित्वात् ङीष् ।

क्रोडेशा स्त्री क्रोडस्य इष्टा प्रिया । सुस्तके (सुधा) राजनि०
क्रोथ पुं क्रुथ-हिंसने भावे घञ् । जनने हेमच०

क्रोध पुं क्रुध-भावे घञ् । १ परापकाराय चित्तवृत्तिभेदे,
परानिष्टाभिलाषेण कनिष्ठविषयहेतुके चित्तवृत्तिभेदे ।

क्रोधश्च रौद्ररसस्य स्याद्विभावः “रौद्रः क्रोधस्याविभावे रक्तो
रुद्राधिदैवतः” सा० द० “कामएव क्रुतश्चित् पराहतः क्रो-
रूपेण परिणमते स च रजोगुणकार्यः “कामएव क्रोधएव
रजोगुणसमुद्भवः । महाशनो महापापमा विद्धे नमिह
वैरिणम्” गीतोक्ते “यस्त्वया दृष्टो हेतुरेव काम एव । ननु
क्रोधोऽपि पूर्वं त्वयोक्तः “इन्द्रियस्योन्द्रियस्यार्थे” इत्यत्र, सत्यं
नासौ वतः पृथक् किन्तु क्रोधोऽप्येव, कामएव हि केन-
चित् प्रतिहतः क्रोधात्मना परिणमते । पूर्व पृथक्तेनो-
क्तोऽपि क्रोधः कामज एवेत्यभिप्रायेण कौत्सोच्यते योगुर-
णात् समुद्भवतीति तथा” ओधरः । तस्य कामजत्वमपि
“सङ्गात् संजायते कामः कामात् क्रोधोऽमिजायते” गीता-
यामुक्तम् । तत्कार्याणि उक्तानि “न कर्म क्रोधान्धः प्रभ-
वति विघातं रणमृते” अन्वीकरोति भुवनं बधिराकरोति
धीरं सचेतनमचेतनतां नयेत् क्रुत् । अथ न पशति न-
चात्महितं शृणोति धीमानधीतमपि न प्रतिसन्दधाति”
नीतिशा० “क्षमैव क्रोधविजये समर्थेति विवेकिनः । क्रोधः
कार्यविमङ्गाय तस्मात् क्षमया जयेत्” शकुनशा० स च
मृदुमध्याधिमालभेदेन त्रिवेति पा० साधन पादे २४४०
भा० स्थितम् “क्रोधं विभो ! संहर संहरेति” कुमा० ।
“क्रोधे क्षणगणः शरे दशसुखः पाशौ प्रलम्बासुरः”
सा० द० । “क्रोधान्धस्य तस्य स्वयमिह जगतामनक-
स्यानकोऽहम्” वेणो० । “विषमस्थं जगत्सर्वं” व्याकुलं
समुदाहृतम् । जनानां जायते भद्र ! क्रोधे क्रोधः पर-

स्वरम्” इत्युक्तलक्षणे षट्षर्षान्तर्गते षट्षर्षान्तमे
श्वर्षभेदे पु० ।

क्रोधकृत् त्रि० क्रोधं करोति कृ-किप् । क्रोधकारिणि २ पर-
मेश्वरे पु० “क्रोधहा क्रोधकृत् कर्ता विश्ववाङ्महीधरः”
विष्णुसं० असाधून् प्रति क्रोधकर्तृत्वात् तस्य तथात्वम् “श्रुति
स्रुती ममैवास्ते यस्ते उल्लङ्घ्य वर्तते । आश्राप्ते दी मम
द्वेषी नरके प्रतिवर्तते” इति श्रुतिस्रुत्युदितकर्माना
चरणे ईश्वरद्विष्टोक्तेः तस्य तादृशान् प्रति क्रोध-
कर्तृत्वम् । तस्य प्राणिनां स्वादृष्टविशेषात् भवति

क्रोधजं त्रि० क्रोधात् जायते जन-ङ पु० । १ क्रोधजाते
शब्दो हे पु० मोहस्य क्रोधजत्वं गीतायासुक्तं यथा
“क्रोधात् भवति सम्मोहः सम्मोहात् स्मृतिविभ्रमः”
क्रोधजाते द्विविधव्यसनान्तर्गते व्यसनादौ च यथाह
मनुः “पशुन्य साहस द्रोहद्वैषांस्त्वयार्थदूषणम् । वा
गदण्डजस्य पादस्य क्रोधजोऽपि गणोऽष्टकः”

क्रोधन क्रुध-युच् । १ क्रोधशोले अमरः “यद्रामेण कृतं तदेव
कुरुते द्रौण्यायनिः क्रोधनः” वेणो० “वागदुष्टः क्रोधनो
हिंस्रः पिशुनः कविरेव च । स्वस्वमः पितृवर्त्ती च नामभिः
कर्मभिरुपाया । कौशिकस्य सुता आसन् शिष्याः गर्गस्य
भारत !” हरि० २१२ अ० उक्ते गर्गशिष्ये २ कौशिक-
पुत्रभेदे । “रोगो मरणदुर्भिक्षं विरोधोत्तरसङ्कुलम् । क्रोधने
विषमं सर्वं समाख्यातं हरप्रिये !” इत्युक्तलक्षणे षट्षर्ष-
त्सरान्तर्गते जनप्रदितमे श्वर्षभेदे । “कथिताङ्गोरुद्वयसङ्घ
उलमत्तः क्रोधनस्तथा” इति तन्त्रोक्ते श्वर्षभेदे च पु० ।

क्रोधमूर्च्छितं त्रि० क्रोधोमूर्च्छितो बद्धबीभूतोऽस्य २त० वा ।
१ अतिक्रोपने “एवमुक्ता तु पार्थेन उर्वशी क्रोधमूर्च्छिता”
भा० ३० ४६ अ० ५त० । २ चोरनामगन्धद्रव्ये पु० शब्दर०
क्रोधवर्जनं त्रि० क्रोधं वर्जयति वृध-णिच् ल्युट् । १ क्रो-
पस्य वर्जके अनिष्टसूचकवाक्यादौ २ असुरभेदे पु० “चन्द्र-
हन्ता क्रोधहन्ता क्रोधवर्जन एव च” हरि० २६२ अ०
असुरकथने । स एव भारतयुद्धकावे दण्डधारणपत्वेना-
विभूतः यथा “क्रोधवर्जन इत्येव यस्तन्यः परिकी-
र्तितः । दण्डधार इति ख्यातः सोऽभवन्नस्तजर्षभः” भा०
आ० ६७ अ० अ शवतारे

क्रोधहन्तु पु० क्रोधं हन्ति हन्-किप् । १ विष्णौ “क्रोधहा
क्रोधकृत् कर्ता विश्ववाङ्महीधरः” विष्णुसं० “साधूनां
क्रोधं हन्तीति क्रोधहा” भा० । २ कोपघातके त्रि०

क्रोधहन्तृ त्रि० क्रोधं हन्ति हन्-टच् ६त० । १ कोपघातके